

Szlovákiai magyar irodalom

Nehéz dolog a szlovákiai magyar irodalomról úgy beszélni, hogy ne a fogalom kapcsán a húszas évektől 5-10 évente fellángoló viták, s a vitákban felmerült pro és kontra érvek elősorolásán kezdje az ember. Ám, mivel időkerethez kell tartanom magam, én mégsem ezt teszem, s így csak jelzem, hogy a szlovákiai magyar irodalom fogalma már a kezdetekben, a húszas években sem volt egyöntetűen elfogadott kategória, s bár a későbbiekben különböző formákban általánossá vált a használata, jelentése a fogalmat használó írók csoportjától, személyétől függően változott a területi, földrajzi-politikai, intézményes értelemben kiterjesztett fogalomtól az egy speciális etikai-eszmei értékrendszerben elhelyezhető szövegek halmazán keresztül egy esztétikai kategóriaként felfogott irodalomfogalomig.

Az öndefiníciós kényszer és bizonytalanság a kezdetekben, a Trianon utáni időszakban a regionális irodalmi központok hiányára volt visszavezethető. A századfordulós Felső-Magyarországon nem alakultak ki erős regionális irodalmi központok, így az elszakadás azt eredményezte, hogy irányadó mérce nélkül maradt az itteni magyarság, ami hátráltatta a színvonalas irodalom kialakulását, és hozzájárult ahhoz, hogy az irodalomnak a közösségi-társadalmi funkciója kerüljön előtérbe, illetve – az ellenkező értelmű szándéknyilatkozatok ellenére – az irodalom esztétikai létmódja marginalizálódjon. A kritikai közgondolkodásban az irodalom mint a közösség fenntartásának záloga jelent meg, s alig páran akadtak – pl. a magát a minőség óvatos mániakusának nevező Szvatkó Pál –, akik az irodalmi értéket következetesen elválasztották a művek etikai állásfoglalásától.

A 20-as évektől kezdődően az írók bizonyos esszéisták szövegeiben megváltói státuszba állítva jelennek meg. A költő romantikus vezérszerpét felevenítő, keresztény szimbólumokat is mozgósító retorika a kritikusok közül elsősorban Fábry Zoltánnál tűnt fel és Mécs László vmint Győry Dezső verseiben talál visszhangra, mindkettőnél némileg módosult jelentésben. Fábry azért emelem itt ki Szvatkó vagy Szalatnay előtt, mivel a 2. vh. után egyetlen kritikusként az előző korszakból ő maradt Szlovákiában, így irodalomról alkotott elképzelései is átöröklődtek és viszonyítási ponttá váltak, miközben a többi elfelejtődött vagy elhallgatódott. (A Fábry-kultusz kiépülése pedig hosszú időre ki is emelte életmű-

vét a tudományos igényű vizsgálat alól, helyette hitvitákat generált). Fábry húszas-harmincas években kialakított irodalomfelfogása tehát nem a két háború között volt igazán jelentős, amikor egy többszólamú kánon egyik hangja volt csupán, hanem később, a hatvanas-hetvenes években. Ehhez még visszatérünk.

II. A Szlovákiához kötődő magyar irodalomnak határozottan elkülönül két korszaka, amelyek a második világháború választ el egymástól nagyon markánsan. A második vh. ugyanis részben történelmi, az államhatárokat érintő többszörös változásai miatt átírta a harmincas évekre kialakult, stabilizálódott irodalmi intézmények kereteit, részben – s valószínűleg ez a nyomósabb ok – a háborúhoz és a háború éveire köthető politikai változások miatt a korábbi korszak írógárdája lényegében eltűnt. Sokan életüket vesztették, mások emigráltak vagy elhallgattak (önként vagy erőszak hatására). Maradt: Fábry és Egri Viktor, Szabó Béla, Rácz Olivér és Csontos Vilmos, a hallgató Forbáth. Elment Szalatnay Rezső, Balogh Edgár, Peéry Rezső, Győry Dezső, Mécs László, Szenes Piroska, Tamás Mihály, Urr Ida – a névsort sokkal hosszabban lehetne sorolni, mint az ittmaradottakét.

A megszakítottág, az újrakezdés, az előző korszakból átöröklődött érték kategóriák és a szocialista ideológia közösségi igényű irodalompolitikája, a klasszikus műveltség hiánya és más, részben irodalmi, részben szociológiai és társadalmi jelenségek együttesen azt eredményezték, hogy bizonyos eszmék és irodalmi koncepciók hosszú időre rögzültek a szlovákiai magyar irodalomban, s a hozzájuk való igazodás igénye nemcsak tematikai egysíkúsághoz vezetett, hanem a különböző poétikák kialakulását is gátolta. Az etikai magatartást és a művek tematikáját előtérbe helyező irodalmi rendszerezések ráadásul öröklődőnek bizonyultak, így a két vh. közti szlovenszkoí irodalomról hamis, ideológiailag eltorzított kép alakult ki a köztudatban. Ami szintén gátolóan hatott az irodalmi folytonosság kialakulására. A szlovákiai pályakezdő írók számára az itteni irodalmi múlt általában ismeretlennek számított, s nem az előző nemzedékhez kötődtek, vagy azzal fordultak szembe, hanem a kortárs vagy egy-két generációval korábbi magyarországi irodalom szerint tájékozódtak. Irodalmi folytonosságról tehát a szlovákiai magyar irodalom vonatkozásában a második vh. után nem lehet beszélni, ami átöröklődik az első korszakból, az a szlovákiai magyar regény koncepciója és a kisebbségi költő közösségi szerepvállalásának igénye. A hatvanas évek végéig mindkét elképzelés abszolút érvényű, s csak a hatvanas évek végén jelennek meg más, nem közösségi érvényű poétikák.

De nézzük az irodalom alakulását az első korszakban.

Ha képet szeretnénk alkotni a húsz-harmincas évek irodalmáról, két szempontot kell figyelembe venni: a nyelvhasználatot és az irodalomfelfogást s az ezzel kapcsolatos írói magatartásformát. Ez utóbbi némi egyszerűsítés árán könnyebben leírható. Az irodalomnak, az irodalmi műnek tulajdonított funkció szerint kétféle felfogás különült el a húszas évek szlovenszkói irodalmában:

1. az irodalom önértékét tagadó, azt nevelő, nemzet- és közösségfenntartó pozícióba helyező irodalomfelfogás

2. az irodalmi mű önérték hangsúlyozó.

Ez a két szempont egyáltalán nem befolyásolta a nyelvhasználati kérdést, sőt, az irodalom önértékét tagadó felfogás jegyében olyan végletesen szemvenálló világszemléletet kifejező művek jöhettek létre, mint pl. Ölvedi László revizionista, tragikus nemzeteszményt megszólaltató és Győry Dezső kisebbségi hittől áthatott költeményei. Az esszéiben ugyanez volt a helyzet: Az Új Auróra, a korabeli szlovenszkói irodalom közeg-egyeztetésen dilettánsnak tartott évkönyvének előszava ugyanúgy az irodalom társadalmi funkciójára apellált, mint az abban az időben még nyitott, liberális és álmodozó Fábry Zoltán.

A másik, fontosabb, ám az előzőnél jóval összetettebb szempont a nyelvhasználat kérdése.

Az első korszak kezdetén, a húszas évek elején elsősorban a költészet terén próbált magára találni az irodalom, ám a nagy tömegben megjelenő költők és versek általában a 19. századi kiüresedett formákhoz nyúltak vissza, elsősorban a népdal formavilágát tartották biztonságos megszólalásnak, s ezt töltötték fel romantikus gesztusokkal és keresztény szimbólumokkal. Sőt, sokaknál az expresszionizmus jegyei is beszűrtek a versbe.

A húszas évek költészete és az irodalmi publicisztika közt is meglepő átfedések vannak: mindkettő az emberközpontú irodalom jegyében fogant, ami a költészetben sokszor frázisok mentén jelent meg, illetve a versek allegorizáló jelentésképzésében. A publicisztika viszont egyfajta specifikus szlovenszkóisággként tüntette fel az emberközpontú irodalmat, Fábry a találó emberirodalom címkével látta el. Ezt a sokszínűségében is egyhangú költészetet sokaknál Ady-behatások színezték (Merényi Gyula stb.), mások a szabadvers felé elmozdulva kísérleteztek egy újfajta megszólalás kialakításával. Az időszak legelismertebb költői teljesítményének közmegegyezéseten Mécs Hajnali harangszó c. kötetét szokás tekinteni, mellette Márai bölcséleti alapozású lírája áll.

A messianizmus romantikus pátozásától azonban Márai sem maradt mentes, s bár korai ver-

seiben inkább a különállás meg nem értettsége artikulálódik, 1919-ben, a Tanácsköztársaság iránti lelkesedése lelohadtá után így ír az Új Ember c. kassai lapba:

„...minden megmaradt hitemmel, minden tudásommal, minden képességgemmel hiszem, hogy az élet minden feladata közül egyetlen egy van csak, amiért igazán érdemes élni: költőnek lenni az.”

Ez a romantikus hitvallás, a költő-lét kiválasztottsága a húszas évek szlovenszkói irodalmának is az irodalomról való alaptudásához tartozik majd, alig akad, aki tagadná a költő társadalmi szerepét.

Az expresszionista hatás Márai korai verskötelein épp úgy érződik, mint Mécs első kötetén vagy Mihályi Ödön és Forbáth Imre versein. Márait 2. kötetéről írott kritikájában Szabó Lőrinc meg is róttá a német hatás túlzott jelenlétéért. Fábry pedig mind Mécs első, mind Márai második kötetét a korabeli szlovákiai magyar költészet legfontosabb eseményeként regisztrálta, velük kapcsolatban írta le először az emberirodalom később terminus technicussá avanszált fogalmát.

Ha a két világháború közti szlovenszkói irodalomra nem úgy tekintünk, mint szoros határok közé zárt, a korszak irodalmi történéseitől abszolút elszigetelt jelenségre, akkor látjuk, hogy a 20-as évek Fábry-féle emberirodalma lényegében az európai irodalom egészére kiható avantgárd irányzatok, leginkább az expresszionizmus bizonyos jegyeinek a helyi viszonyokhoz igazított változataként is felfogható.

A húszas-harmincas évek irodalmában legalább három különböző irodalmi beállítódás különíthető el.

1. Az első a nagyon széles értelemben vett avantgárd beállítódás: az expresszionista és aktivista irodalomszelmélet és avantgárd formajegyek valamilyen mértékű felhasználása széles körben elterjedt.

2. A második a nyugatos / esztéta modernség hagyományának egyfajta fellazított változatát hozza létre

3. A harmadik, számunkra itt most jelentéktelen, a 19. sz.-ból örökölt kiüresedett formák és fráziskincs ismételtetésén alapul.

A harmincas években, tkp. a húszas évek utolsó harmadától már a népiesség is érezteti a hatását, de a népies irodalom jegyében fogant művek beszédmódja is beleolvassd valamelyest az avantgárd-szemléletű irodalmi köznyelvbe, a személyiség kollektív tételében inkább logikus folytatásnak hat, formanyelvében viszont a 19. sz.-i népiességhez nyúl vissza. A népiesség elterjedése kedvez a regionalizmusnak, s ezáltal is erősíti a szlovenszkói irodalom önállóságtudatát. Abban is belesimul az itteni – bármily rövid életű – ha-

gyományokba, hogy a nyelvi megelőzöttség tudatát, amely a modernség egyik nagy felismerése volt, figyelmen kívül hagyja. A modernségnek éppen ezen felismerése iránt immunis a szlovenszkói irodalom, s nemcsak a húsz-harmincas években, de jóval tovább, lényegében a hetvenes évekig.

Elgondolkodtató egybeesés van a német expresszionizmus emberkultusza, a polgári világ, az apák világa rendjének elutasítása, az avantgárdnak az új kultúra kialakítására való általános törekvése, az aktivizmus zseniesztétikája és a szlovenszkói magyar irodalom elé állított küldetés között. Poétikailag és formanyelvben talán kevésbé, de az ideológiában nagyon is ott a rokonság. A magyarul Kassákék által *új embernek* nevezett kollektív individuumban tudattal rendelkező, társadalmilag felelős, a nemzeti irodalom kereteit átlépő művész, s a szlovenszkói magyar fiatalok – Győry Dezső Kassák terminusát is megidéző kötetcíme alapján – *újarcú magyaroknak* nevezett, generációja hasonló programmal rendelkezett, bár a világ megváltását e generáció nem kevés optimizmussal kisebbségi alapon képzelte el.

Az expresszionizmusban és aktivizmusban rejlt poétikai lehetőségekkel Forbáth Imre, Jarnó József, Kovács Endre, Mihályi Ödön, Márai Sándor, s első kötetében Mécs László élt a legteljesebben. Forbáth az expresszionista szabadvers áradását használja fel kötött formában kifejezhetetlen háborús élményei megszólaltatására, az expresszionista versnyelv nála az elidegenedett tudat kifejezésére szolgál. Márai a nyárspolgári világ pusztulását – Derék Pál szavaival élve – játékos apokaliptikus-sággal írja versbe, Mihályi Ödön az avantgárd elégikus változatát teremti meg, de Mécs első kötetének nem egy versében is aktivista hosszúmondatok és a bipoláris, a jó – rossz ellentétezésére alapuló felépítés kísért.

A klasszikus modernség örökségét a szecessziós, szimbolista és impresszionista hatások, az esztétizálás jelzi a szlovenszkói lírikusok egy részénél. Tematikailag és élmény tekintetében itt is széles skálán mozognak a megszólaló költők, a kiváló formaérzéssel megáldott, s a személyiség nagyvárosi fenyegetettségét játékos-ironikus megszólalással feloldó Vozári Dezsőtől a lélek titkait feszegető Pozsonyi Annáig vagy Ásgúthy Erzsébetig.

Az avantgárd irányultság és a klasszikus modernség azonban – néhány kivételtől eltekintve – nem válik egymástól el a korszak lírájában, a húszas-harmincas évek versnyelvi mindkettőből merítenek.

Győry Dezső kisebbségi messianizmusát utólag értékelik fel az irodalomtörténetek, ami paradigmatis példája lesz egy olyan, a nyolcvanas évekig

ható szemléletnek, amely a költő versben kifejezett magatartásformáját és az etikai programokat a vers esztétikai kérdései elé helyezi.

Ugyanebben az időszakban a próza területén is érdekes jelenségeket tapasztalhatunk. A húszas-harmincas évekre vonatkozó történeti – kritikai írások szerint a korszak prózája gyengébb volt a líránál. Ez a megállapítás nem állja meg mindenestől a helyét. A prózáról általánosan elmondható, hogy a húszas évek első felének expresszionista vagy romantikus színezetű, sokszor allegorizáló novellái után a realista elvű, metonimikus elbeszélés mód vált általánossá, de voltak kísérletek a regény- és a novella metaforizálására is.

A húszas években, Fábry Zoltánál jelenik meg először a szlovákiai magyar regény megírásának kérdése, ami – ahogy már mondtam – a hetvenes évekig betöltendő feladatként áll az írók előtt. Fábry, de Kovács Endre szerint is a szlovenszkói regénynek nem „felületileg” kéne kifejeznie a szlovenszkóiságot, nem a regény színterein, a tájszavakon, a szlovák–magyar érintkezés tematizálásán keresztül, hanem az új szlovenszkói psziché megragadásával.

Az erőszakolt szlovenszkóiság valóban nem érezhető a korszak prózairodalmán. Kevés kivétellel csak utalás szintjén vagy helyrajzi kérdések miatt tudjuk, hogy Szlovenszkon járunk. Hogy a szlovenszkói pszichét kifejezték-e ezek a művek, s hogy a szlovenszkói psziché mennyiben volt más, mint egyéb magyar / nem magyar pszichék, nem tudom. Darkó István, Szenes Piroska, Neubauer Pál, Tamás Mihály mindenesetre ma is érvényes, bár nagyon kevésbé reflektált életműveket hoztak létre, s olyan gazdag és egymástól különböző prózanyelveket alakította ki, amire legközelebb majd csak a nyolcvanas éve végére kerül sor. A próza metaforizálódása Darkó: Szakadékjában, Szenes Piroska: Csillag a homlokán c. regényében, Neubauer Jóslatában a művek belső szerkezetét kialakító, jelentésképző tényezőként hat, de – eltekintve Neubauer Jóslatától – mindig a realista elvű történetmondás kiegészítőjeként. Az ún. valóságérzékenysége ennek a korpusznak sosem kérdőjeleződik meg, a harmincas években az irodalmi népiesség hatására megjelenik a szociografikus irány is, pl. Sellyei József vagy Morvay Gyula prózájában.

1938-ban az Mo-hoz való visszacsatolás következtében az addigra kialakult intézményrendszer, a könyvkiadás és a folyóiratstruktúra fölöslegessé válik, összeomlik vagy jelentőségét veszti. Az első Szlovák Köztársaság megalakulása elé az itt maradt írók nagy várakozással tekintettek, feltételezték, hogy az 1000 éves szlovák–magyar együttélés a megértés záloga lesz, ami majd biztosítja, hogy a maradék magyarság kultúrája szabadon fejlődjön.¹

Nagy csalódás volt, hogy ez nem így történt, s a háborús évek alatt a nyitrai Híd maradt az egyetlen magyar kiadó. Az első Szlovák Köztársaság magyar értelmiségének nem maradt lehetősége az irodalmi megnyilvánulásra.

Ugyanilyen csalódást jelentett az újraegyesült Csehszlovákia ellenséges kisebbségi politikája. Az irodalmi élet 1948-ban indulhatott csak újra, addigra pedig beállt az előadásom elején már említett amnézia. Az alapozó nemzedék tagjai jobbára eleve kulturális hátránnyal indulnak, ehhez járul még a sematizmus, ami kiegészül a szlovákiai magyar irodalom szinte kizárólag társadalmi szereppé redukált programjával. Nehezen talál újra magára az irodalom. Az ún. alapozás – persze változó formákban – jóval tovább tart, mint ahogy azt irodalomtörténeteink számon tartják, véleményem szerint legalább a hatvanas évek feléig elhúzódik. Kb. idáig tart annak a tudatosítása, hogy az irodalom létmódja alapvetően nyelvi jellegű, minden egyéb meghatározottság csak a nyelven keresztül képes artikulálódni.

A 48-tól fokozatosan megszólaló alapozó nemzedéknek nevezett írói csoport tagjainak egész pályáját megbélyegzi a sematikus irodalomfelfogás, amiből kevesen tudnak kilábalni a későbbiekben, Rácz Olivér klasszikus modernségben gyökerező versnyelve, Ozsvald Árpád mitologikus népiessége, balladai hatásokat mutató versnyelve kivételt képeznek. Ahogy kivételt képez Bábi Tibor költészete is, aki a hatvanas évekre egy újszerű, több szálon Juhász Ferenc hosszúverseihez kötődő szövegkonstrukció létrehozásával újítja meg saját sematizmusban gyökerező költészetét.

A szlovákiai magyar líra történetében fordulópontnak szokás tekinteni 1958-at, amikor megjelenik a később nyolcoknak nevezett költőcsoport nemzedéki antológiája (és az Irodalmi Szemle). Ezt az irodalomtörténeti megállapítást azonban megkérdőjelezni látszik már önmagában az is, hogy máig érvényes életművet a nyolcak nemzedékéből ketten, Tózsér és Cselényi, illetve a pár évvel később fellépő, de törekvései szerint ehhez a nemzedékhez sorolható Gál Sándor hoztak létre.²

Az az esztétikai fordulat, amelynek a lehetőségét a sematizmusvita (63, Tózsér) és a költészet mibenlétének átértékelése, szigorúan véve majd csak a hatvanas évek közepén kezdődik el, s a hetvenes években következik be, egymástól eltérő, de esztétikailag egyaránt érvényes versnyelvek kidolgozásával. A hatvanas évek közepétől a hetvenes évek elejéig tulajdonképpen egyszerre történik minden a lírában. Különböző költészetfelfogások jönnek létre, s ennek megfelelően a kialakuló versnyelvek száma is megsokszorozódik. Az esztétikai fordulat mögött az irodal-

mi tájékozódás és ettől elszakíthatatlan módon az irodalom és világ/valóság összefüggéseinek átértelmezése áll (ebben közrejátszik a Új Symposium és a Magyar Műhely hatása is). A legradikálisabb változás, hogy a szlovákiai magyar lírát sokáig uraló oszthatatlan én fenntartóhatósága a hetvenes évek elejére megkérdőjeleződik, az egyik legfontosabb tapasztalattá az egységes szubjektumkonstrukciók megalkotásának ellehetetlenedése válik. Ezzel párhuzamosan, részben a fenti tapasztalatból kifolyólag a líra eddigi főként képviselési-közösségi kérdésfelvetése mellett megjelenik az ontológiai / metafizikai beállítódás. A másik tapasztalat a nyelv közvetítő funkciójába vetett hit megrendülése. Ez a két tapasztalat együttesen az én lírából való kivonulását, nagyfokú tárgyiasulást, majd a a vers szövegszerűségének hangsúlyozását, eredményezi. A hatás Cselényi László hetvenes években formálódó avantgárd poétikájában (1978: Krétakorra jelent áttörést) éppúgy lemérhető, mint Tózsér Árpád költészetében a többfókuszú, szerepekre bomló énen keresztül való megszólalás gyakorlatának kialakulásában (Érintések, 1972-től, később a Mittel-versekben, a Leviticus szövegeiben stb.), s tulajdonképpen még a nyolcvanas években fellépő Iródia-nemzedék költőit is befolyásolja. Tózsér önmagát szinte kötetenként újratereztető költészetének egyik nagyon fontos és állandó problémája a nyelvi konstrukcióként létesülő individuum, s a szintén nyelvi valóságként értett világnak részint megalkothatósága, részint ezek egymáshoz való viszonya. A létfilozófiai és nyelvkritikai attitűd sokszor avantgárd gesztusokkal felerősítve, kiterjeszthető a hetvenes években fellépő Egyszemű éjszaka nemzedékére is, különösen Tóth László korai verseire, akinél az én megalkothatóságának lehetetlensége a vers belső kohéziójának egész a grammatikai szerkezetekig való felbomlását eredményezi.

Az irodalmi tájékozódás ennek megfelelően a hatvanas éveket meghatározó Nagy László-i, Juhász Ferenc-i kapcsolódások felől Tandori, Orbán Ottó, Oravecz irányába tolódik el, a világirodalomból pedig elsősorban a cseh, szlovák és lengyel szerzők válnak irányadóvá.

A hetvenes évektől átalakul az én oszthatatlanságának jegyében álló, azt részint adotttnak, részint rekonstruálhatónak tételező líra is. Megkezdődik a képviselés, a közösségi megszólalás fokozatos háttérbe szorulása, s a nyolcvanas évekre már az én létnek való kiszolgáltatottsága lesz az az alapvető élmény, amelynek kifejezése egymástól nagyon különböző versnyelvek létrejöttét eredményezi. Gál Sándor emelkedett, zsoldáros hangú szabadverseinek elégikus hangvételi, gnómius rövidversekbe való oldódásából példaszerűen rajzolódik ki ez a lassú fordu-

lat. Zs. Nagy Lajos groteszk-abszurd gesztusai mögött is az egyén kiszolgáltatottságának tudatosítása áll.

A hagyományos lírai önkifejezés elérvénytelenedésére adott avantgárd válasz a műalkotás szerkesztett voltának hangsúlyozása lesz. Cselényi, Varga Imre, majd a nyolcvanas években az Iródia mozgalommal induló Juhász R. József költészetében a logikai konstrukcióként elgondolt vers válik működtethető és folytatható kezdeménnyé.

Egy a posztmodern lírafelfogáshoz közeli versmodell alapja az ironikus-groteszk forma- és nyelvjáték lesz, melynek a szerepjáték szintén lényeges összetevője. Gyökerei már a nyolcakhöz tartozó Zs. Nagy Lajos költészetében is megtalálhatóak, szövegalkotó eljárássá azonban majd Hiznyay Zoltán vagy – másként – Bettes István költészetében válnak.

A próza modernizálódása a hetvenes években indul, méghozzá két különböző irányban. Dobos László és Duba Gyula sorra megjelenő regényei erősen kötődnek a szlovákiai regény programjához. Bár mindketten a realista próza képviselőiként ismertek, kevésbé vesszük figyelembe a szövegeik kialakításában használt a metonimikus írásmódtól eltérő technikákat. A metaforizáció különösen Duba regényeiben, főleg a hosszú leíró részekenél jut szerephez (pl. Aszály, Ívnek a csukák), Dobos prózája viszont a saját korában meglepő, új technikák, pl. A filmszerűség, a lineáris időkezelés felbontásán keresztül modernizálta a szlovákiai regény megszokott írástechnikáját. Egészen egyedi prózanyelvet alakított ki a hatvanas évek végére Monoszló Dezső körkörös szerkezetű, az álomtechnikát is kiaknázó parabolaregényében, A milliomos halálában. Az ő írástechnikája, s a hetvenes évek elején jelentkező új nemzedék, a Fekete szél íróinak a realista prózahagyománytól eltérő, a belső valóság felé forduló, a próza „valóságelvűségével” szakító iránya jelölhette volna a prózanyelv változásának másik irányát. Ám a Fekete szél nemzedéki antológia szerzői egymás után elhallgatnak, így a próza alakulástörténetébe sem igazán szóltak bele. Az antológia szerzőivel kb. egyszerre indult Grendel Lajos pályája, aki sajátos módon viszonyult a szlovén nyelvű regény hagyományához. Nem elvetette ugyanis, hanem ironikus vagy abszurd kontextusba helyezte, s ezáltal az egész kérdést eliminálta. A próza korabeli beszédmódjával erősen ironikus, a történelem elbeszélhetőségét kétségbe vonó írásai elbizonytalanító, távolságtartó gesztusokkal fordult szembe.

A szlovákiai magyar irodalom prózatradícióival abszolút érvénnyel két, az Iródia nemzedékhez tartozó író szakít: Talamon Alfonz és Farnbauer Gábor. Talamon nyolcvanas évekbeli szürrealisztikus képzelte világai egy kizárólag szö-

vegszerűen értelmezhető prózamodelt hívnak életre, Farnbauer gondolatregénye, az Ibolya illata pedig az irodalmi tradíció irodalomszerűségét is elutasítja, s a nyelvi műalkotást a matematika felől értelmezi át.

A nyolcvanas évekre összegződnek a korábbi két évtized irodalmi tapasztalatai. Az eddigre kialakult vers- és prózanyelvek nem írják egymást felül, hanem egymás mellett, sokszor egymással elegyedve élnek tovább. Az egymást követő generációk egyes alkotói által beszélt nyelvek közti távolság néha jóval kisebb, mint azt a szlovákiai magyar irodalom belső nemzedéki tagolása sugallja. Ez az az évtized, amelynek végére a szlovákiai magyar irodalom fogalma végképp jelentőségét veszti. A kilencvenes években fellépő írók önmeghatározásában már annyiban sem játszik szerepet, mint az egy nemzedékkel korábban fellépő Iródia-nemzedéknél, ahogy végképp érdektelenné válik az író közösségi szerepének kérdése is.

Jegyzetek

¹ Peéry Rezső: Peremmagyarok az idő sodrában

² Csehy Zoltán írása az Irodalmi Szemlében

Czirok Ferenc rajza